

=====

suņām blusu (22). Tā ka mūsdienu literārās valodas normu par *kā* un *nekā* lietojuma šķiršanu salīdzinājumos sinoliešu izloksne nebalsta.

Droši vien arī citu novadu ļaudis prot krāšņi, tēlaini runāt, bet valodas pētnieki ne vienmēr pratuši to saklausīt un novērtēt. Par Sinoles novada tuvākām un tālākām kaimiņizloksnēm (Lizuma, Litenes, Lejasciema, Beļavas, Stāmerienas u. c.) ir apraksti pēc vispārpieņemtās shēmas, taču tikai A. Kalnieša un V. Rūķes-Draviņas "Galgauskas izloksnes aprakstā" (R., 1996) ir īpaša nodaļa "Konstantie salīdzinājumi" (205.–212. lpp.) un S. Balodes "Kalncempju pagasta Kalnmuižas daļas izloksnes aprakstā" (R., 2000, 144 lpp.) aiz tradicionālās vielas ir nodaļa "Frazeoloģismi un salīdzinājumi" (120.–122. lpp.), kas rada iespēju izlokšņu frazeoloģijas un stilistikas salīdzinošiem pētījumiem.

M. Putniņas un A. Timuškas paveiktais ir visai cerīgs pamats, kā paplašināt skatījumu uz izlokšņu krājumiem kā uz valodas konstrukciju tapšanas procesa atveidi, saskatot valodas dzīvīgumu, atraktivitāti.

Maigone Beitīņa

Latviešu-krievu vārdnīca. Ap 35000 vārdu

/ Sastādījusi B. Ceplīte. Rīga: Avots, 2002. – 776 lpp.

20. gadsimtā publicēts vairāk nekā desmit dažādu latviešu-krievu vārdnīcu, neskaitot atkārtotus izdevumus un speciālo terminu vārdnīcas (līdz 1994. g. sk. [2: 17]). Diemžēl tās galvenokārt domātas latviešu valodas pratējiem, kas apgūst krievu valodu. Pēdējā gadu desmitā situācija mainījusies: latviešu valodu sākuši aktīvi mācīties cittautieši, un aktuālākas kļuvušas vārdnīcas, kas orientētas tieši uz tiem lietotājiem, kam latviešu valoda nav dzimtā. Tomēr, ignorējot šo situāciju, dažādas izdevniecības un tipogrāfijas vairākkārt pārpublicēja jau agrāk izdotās lielas un mazas vārdnīcas – bez grozījumiem un reizēm pat bez avota norādījuma. Tādējādi no pirmā acu uzmetiena grāmatnīcas rada patīkamu iespaidu par latviešu-krievu vārdnīcu pārpilnību. Taču prieku drīz nomaina vilšanās, jo, uzmanīgāk ielūkojies kādā no plauktā esošām vārdnīcām, zinātājs vai nu viegli atpazīst tajā

agrāku un daudzējādā ziņā novecojušu izdevumu, vai nonāk pie secinājuma, ka tas nav nekas cits, kā tikai steigā uztaisīts vārdnīcas aizstājējs. Vairākums pircēju gan tiek viegli piemānīti ar šo ārējo labklājību, kaut arī vēlāk tādas vārdnīcas izraisa vienīgi negatīvas emocijas un noraidošu attieksmi pret latviešu valodu. No šīs viduvējo vārdnīcu jūras izceļas Brigitas Ceplītes sastādītā "Latviešu-krievu vārdnīca", kas nāca klajā 2002. gada pavasarī.

Līdz šim kaut cik pilnīga gramatiskā informācija tika ievietota tikai dažās īsajās latviešu-krievu vārdnīcās [3, 5, 6, 8, 9], bet jaunā B. Ceplītes vārdnīca ir pirmā vidēja apjoma vārdnīca ar gramatisko informāciju. Tiesa, jābrīnās, ka vārdnīcas ievadā (un titullapā) minēts, ka tajā ietverts ap 35000 vārdu¹, lai arī tās pamattekstā var saskaitīt tikai ap 21000 šķirkļa vārdu un vēl ap 1400 vārdu ģeogrāfisko nosaukumu pielikumā. Vispār vārdu atlasē principā nav paskaidroti un nešķīti sīki izstrādāti. Autore apgalvo, ka vārdnīca ietver mūsdienu latviešu valodas biežāk lietojamus vārdus (5. lpp.), bet tajā joprojām neatrodam vārdus *dators*, *skeneris*, *drukāt* un citus, kas šķiet ne mazāk aktuāli par iekļautajiem vārdiem *aerokamanas*, *apogs* vai *šinšilla*. Dīvaini, ka vārdnīcā ir vārds *abpusieliekts*, bet nav *abpusizliekts*, ir *zālēdājs*, bet nav *gaļēdājs*, ir vārdi *seksuāls* un *seksualitāte*, bet atvasinājumu pamatvārda *sekss* nav (diez vai iemesls šeit būtu tas, ka *sekss* ir elementāras struktūras internacionālisms, kura tulkojums nesagādā grūtību: tad nebūtu jāparādās arī citiem "elementāriem" vārdiem, kā *bits* (jo dīvaināks, jo nav vārda *dators*), *sets*, *tips* utt.). Reizēm gadās neattaisnojama dažādība tulkojumos: *lasītnepratēja* – *неграмотная*, bet *lasītnepratējs* – *безграмотный* (diez vai arī ir jēdzīgi tāds pāra lietvārdus sniegt atsevišķos šķirkļos, lai arī tas, protams, palielina šķirkļa vārdu skaitu vārdnīcā). Mēdz būt neskaidri tulkojumi: *vasa* – *нобег*: jāprecizē krievu vārda nozīme (*нобег растения*) vai jāliek norāde *bot.* (sal. [4]). Gadās arī vienkārši kļūdas: *barotava* ir nevis *кормёжка* (lai arī pat divsējumu vārdnīca [7] sniedz šādu tulkojumu), bet *кормушка*.

¹ Resp., tikpat daudz, cik savā laikā ļoti populārajā – un līdz 1980. gada divsējumu vārdnīcas [5] iznākšanai lielākajā – latviešu-krievu vārdnīcā, ko sastādījis autoru kolektīvs [4^{a, b, c}].

B. Ceplītes vārdnīca ir sastādīta pēc tiem pašiem principiem kā A. Gūtmaņa un citu autoru "Latviešu-krievu vārdnīca skolām", no kuras autore pārakstījusi ievadu un paskaidrojumus par vārdnīcas uzbūvi [3^d: 5–12] (diemžēl neizlabotas palikušas vairākas tipiskas kļūdas, kas radušās teksta skenēšanas un atpazīšanas procesā: "no" vietā "no", ".,." vietā ";", "akmens" u. tml. – šādas pirmās lappuses var radīt gana sliktu iespaidu par vārdnīcu kopumā)². Sastādīšanas principi atšķiras no A. Gūtmaņa un citu autoru vārdnīcas (ir vienkāršoti) tikai divos aspektos: B. Ceplīte neatzīmē uzsvāru nepirmajā zilbē latviešu valodas vārdos (sal. "lēn'ṭiņām" [3^d: 6]) un nenorāda pārvaldījumu pat tad, ja tas ir atšķirīgs krievu un latviešu valodā (sal. "pateikties (*kam*) благодарить (*кого*)" [3^d: 8])³. Citādi vārdu gramatiskais raksturojums atbilst minētajā vārdnīcā izklāstītajiem principiem, kas gan nav visai pilnīgi, bet to apspriešana būtu atsevišķs jautājums (piem., vajadzētu kādu norādi pievienot divdabjiem, kas ir doti kā šķirkļa vārdi (*jauniznācis*), lai noteiktu to locīšanas paradigmu; darbības vārdu pārus pēc veida kategorijas krievu tulkojumos labāk būtu atdalīt ar defīses zīmi (kā ir ierasts daudzās citās vārdnīcās [4, 5, 6, 7, 8]), nevis ar komatu, lai tie nepazustu sinonīmu rindā; gramatiskā informācija netiek sniegta ģeogrāfisko nosaukumu sarakstā (*Cēsis*) u. c.; sk. arī [1]). Arī šiem principiem B. Ceplīte ne vienmēr konsekventi seko. Daži piemēri:

² Līdzīgas tehniskas dabas kļūdas vērojamas arī vārdnīcas pamattekstā, piem.: "aiz||ķert" (aiz||ķert – 19. lpp.), "klausulle" (klausulle – 226. lpp.), "ziņas nāk no drošiem avotiem" (293. lpp.), "prec|le" (450. lpp.), "sa|a" (*sala* – 762. lpp.) u.c. Šķirstot vārdnīcu, tika pamanītas arī daudzas citas drukas kļūdas, piem.: "плейрит" (плеврит – 11. lpp.), "вязальная" (*вязальная* – 13. lpp.) "pusseptiņi!" (lieka izsaukuma zīme – 464. lpp.), "septiņgadīg||s" (liekas paralēles – 547. lpp.), "vēršac||s ж. (р. мн. ~аси)" (jābūt: ~u) (682. lpp.), "o ветрѣ" (*o ветре* – 722. lpp.), verba *nākt* šķirklī ir izdalīta nozīmē I., bet tālāk numerācija neseko (292. lpp.), verba *apgriezt* pamatformas atrodas šķirkļa vidū, starp tulkojumiem (33. lpp.) u.c.

³ Tas pats priekšvārds bez šiem saīsinājumiem jau tika pārpublicēts 1998. g. mazākajā B. Ceplītes "Latviešu-krievu vārdnīcā" [9], kam gan bija cita vaina: šīs mazās vārdnīcas tekstā nav daudzu vārdu, kas ievadā sniegti par piemēriem, ilustrējot sastādīšanas principus (*adāmadata*, *bēris*, *brokāts*, *govs*, *клеци*).

- ne visur ir norādīta dzimte un ģenitīva galotnes tādiem vārdiem kā *nakts* (lai arī tieši šis vārds sniegts kā piemērs ievadā, vārdnīcā tam solītās informācijas trūkst), arī vārdam *sāls* nav nekāda komentāra par dzimti un formām;
- priedēkļu atvasinājumiem bieži vien norādīts mazāk formu nekā pamatvārdiem: sal., "iet (eju, ej, iet, ejam; gāju)", bet "pār||iet (~eju, ~ej; ~gāju)", "saieties (saejos, saejies; sagājos)"; "griezlt^a (*ar stiepto intonāciju!*)" un "griezlt^b (*ar laužto intonāciju!*)", bet "apgriez^a" un "apgriez^b" bez intonāciju atšķirības norādījuma;
- gramatiskā informācija ir vajadzīga šķirkļa vārdam arī norādes šķirkļos, piem., "rūnīt *пазз. см. кастрēt*" (nav pamatformu), "sērmūkslis *см. пилādzis*" (parasti tiek norādīts vienskaitļa ģenitīvs (sk. 6. lpp.));
- reizēm gramatiskās informācijas vienkārši nav: "nagaiņi" – jābūt norādei *обычно мн.*, "saistaudi" – jābūt norādei *только мн.*, "neieredzēt", "nerrot", "saukties", "tikt^b" ('patikt') u. c. – bez pamatformām.

Varētu minēt, ka tradicionālais vienskaitļa 1. personas kā verba pamatformas minējums izraisa neērtības attiecībā uz bezpersonas vārdiem un tādiem vārdiem kā *sabēgt*, *saiet*, kas parasti netiek lietoti vienskaitlī. Parasti šeit tiek norādīta 3. personas forma, lai arī var novērot nekonsekvenci: vārdam *sabēgt* ir norādītas daudzskaitļa 1. un 2. personas formas, bet vārdam *saiet* – 3. personas formas (kas šim vārdam, starp citu, nerāda tagadnes celmu). Turklāt diez vai ir pamats stingri apgalvot, ka verbs *saiet* netiek lietots 1. un 2. personā vienskaitlī (501. lpp.), sal.: *es sagāju ar viņu naidā*. B. Ceplītes vārdnīcā (kā arī tās pamatā esošajā A. Gūtmaņa un citu autoru vārdnīcā) tagadnes 3. personas forma (un daudzskaitļa 1. personas forma) tiek norādīta arī *ā*-celma vārdiem, piem., *las||īt (~u, ~i, ~a, ~ām; ~īju)*. Šķiet, ērtāk un vienkāršāk būtu izvēlēties 3. personas formu par pamatformu visos gadījumos, sk. [1: 147–148].

Vārdnīcas beigās sniegts īss pārskats par latviešu valodas fonētiku (arī grafiku) un morfoloģiju (formveidošanu), kas īstenībā

nāk no A. Plēsumas un E. Slavinskas vārdnīcas [8^c: 349–384])⁴, savukārt tas ir ar minimāliem grozījumiem aizgūts no 1975. g. mazās A. Gūtmaņa "Latviešu-krievu vārdnīcas" [5: 253–279] (atkārtots jau minētās A. Gūtmaņa un citu autoru sastādītās vārdnīcas 4. izdevumā (1990. g.) [3^d: 297–311]). Salīdzinot ar A. Gūtmaņa pārskatu, A. Plēsumas un E. Slavinskas vārdnīcā mainīti galvenokārt tikai vārdi piemēros, kaut gan sniegta arī jauna informācija par fonētiku, deminutīvu darināšanu un salikteņu veidošanu, īpašības vārdu salīdzinājuma pakāpēm, verba ciešamo kārtu u. c. Šis pārskats diemžēl tikai aptuveni iepazīstina ar latviešu valodu, kaut cik tālu tikušam studentam tas jau liksies nepilnīgs (novērojumi par burtu *e*, *ē* izrunu ir ļoti vispārīgi, par piedēkļu *-am/-ām* izvēli divdabjos, par adverbu salīdzinājuma pakāpēm, par divdabi ar *-am* vispār nekas nav teikts), sīkāk tajā iedziļinoties, daudzi formulējumi izrādīsies nekorekti (piem., par skaņu mijas trūkumu lietvārdu locīšanā (kā vienīgais izņēmums II deklinācijā norādīts vārds *viesis – viesā* (729. lpp.), lai arī vārdnīcā pareizi raksturoti *tētis – tēta, tālskatis – tālskata* u. c.), par nākotnes formu "galotnēm" *-šu, -si* (742. lpp.), kurās īstenībā ir saplūdināti priedēklis un īstā galotne) vai apšaubāmi (kas gan lielākoties skaidrojams ar tradicionālās gramatikas uzskatiem, tātad nav vārdnīcas autores vaina).

Nobeigumā gribētos atzīt, ka B. Ceplītes vārdnīca šķiet labākā cittauniešiem no visām pašlaik esošām latviešu-krievu vārdnīcām, neskatoties uz tās kompilatīvo raksturu un drukas kļūdām. Prieks, ka beidzot šķiet apzināta nepieciešamība veidot lielākas latviešu valodas tulkojošās vārdnīcas, kas ir domātas latviešu valodas apguvējiem, nevis pratējiem. Aktuālas šķiet ne tikai latviešu-krievu vārdnīcas ar nepieciešamo gramatisko informāciju, bet arī latviešu-angļu, latviešu-vācu un citas latviešu-svešvalodu vārdnīcas, ko varētu izmantot ārzemnieki (tajās būtu jāiekļauj arī informācija par izrunu). Kā nožēlas vērts fakts jāuzsver tomēr tas, ka avotu neminēšana un tiešie aizguvumi no citu darbiem pēdējos gados

⁴ Amizanti, ka, pārakkstot šo gramatisko pielikumu no A. Plēsumas un E. Duhovas (Slavinskas) grāmatas, kurā apvienotas latviešu-krievu un krievu latviešu vārdnīcas, ir palicis norādījums uz "latviešu-krievu vārdnīcas daļu" (736. lpp.), kas ir bezjēdzīgs B. Ceplītes vārdnīcā.

Latvijā izdotajās vārdnīcās kļuvuši par normu, kas ir īpaši nesaprotams, ņemot vērā īpašo uzmanību, ko LR likumdošana veltī autortiesību aizsargāšanai⁵.

Aleksejs Andronovs (Sanktpēterburga)

Literatūra

1. A. Andronovs. Par vārda gramatisko raksturojumu vārdnīcā. // *Linguistica Lettica* 2. Latviešu valodas institūta žurnāls. Rīga, 1998. – 141.–152. lpp.
2. Latvijā izdotās latviešu valodas vārdnīcas. Bibliogrāfiskais rādītājs (1900–1994). / Sastādījušas M. Banga, G. Čakule, S. Kļaviņa, B. Mūrniece, S. Zariņa. Rīga: Latvijas Universitāte, 1995. – 43 lpp.
- 3.^a Latviešu-krievu vārdnīca skolām. / Sast. A. Gūtmanis, O. Loginova, P. Rogoziņņikovs. Ap 12500 vārdu. Rīgā: Latvijas Valsts izdevniecība, 1951. – 302 lpp.;
- ^b 2. papild. izd. – Ap 14000 vārdu. Rīga, 1956. – 324 lpp.;
- ^c 3. izd. – Rīga: Liesma, 1974. – 319 lpp.;
- ^d Latviešu-krievu vārdnīca. / Sast. O. Loginova, A. Gūtmanis, P. Rogoziņņikovs. Ap 15000 vārdu. 4. papild. izd. – Rīga: Avots, 1989 (1990). – 311 lpp.
- 4.^a Latviešu-krievu vārdnīca. / Sast. autoru kolektīvs. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1953. – 736 lpp.;
- ^b 2. pārstr. un papild. izd. – 35000 vārdu. 1963. – 845 lpp.;
- ^c 3. izd. – Rīga: Liesma, 1974. – 818 lpp.

⁵ Interesantas lietas atklāja arī Justīne Boiko, pāršķirstot nesen izdoto "Igauņu-latviešu vārdnīcu" (Rīga: Avots, 2002): tai pievienotajā sarunvārdnīcā 310. lpp. pēkšņi parādās stilistiskais raksturojums krieviski: "Mul pole (ei ole) [mingit] tuju (tahtmist, isu *paiz.*) *midagi teha* – Man nav vēlēšanās (noskaņojuma) *kaut ko darīt*". Jāatzīst vēl, ka, tāpat kā B. Čepļītes vārdnīcā, nav skaidrs, ko īsti skaitīja šīs vārdnīcas sastādītāja D. Kļava, norādot, ka vārdu skaits tajā ir 9000: pamattekstā ir ap 4000 šķirkļa vārdu, ģeogrāfisko nosaukumu sarakstā – ap 320 vārdu, "savienoto verbu" sarakstā – ap 725 vārdu savienojumu (kas attiecas uz sarunvārdnīcu, tās igauņu pusē ir ap 1500 vārdu). Tādas lietas vedina aizdomāties arī par citu izdevniecības "Avots" izdoto vārdnīcu norādīto apjomu un kvalitāti vispār (sal. arī A. Dubovas un Dz. Leles-Rozentāles kritisko recenziju "Kam adresēta jaunā "Latviešu-vācu valodas vārdnīca"?" [Rīga: Avots, 2001] // *Izglītība un Kultūra*. 2002. gada 4. aprīlī (nr. 17) – 12. lpp.).

-
5. Latviešu-krievu un krievu-latviešu vārdnīca. / Sast. M. Grīnfelde, K. Karpova, L. Tjurina, L. Žigure. Latviešu-krievu vārdnīcā 10000 vārdu; krievu-latviešu vārdnīcā 15000 vārdu. Rīgā: Latvijas Valsts izdevniecība, 1959. – 619 lpp.
- 6.^a Латышско-русский словарь. / Сост. А. Гутманис. Около 7500 слов. Рига: Лиесма, 1975. – 279 стр.;
- ^b 2 изд. – Рига: Лиесма, 1978. – 271 стр.
- ^c 3 изд. – [199?] – 271 стр.
- 7.^a Latviešu-krievu vārdnīca. Латышско-русский словарь. 2 sēj.: Ap 53000 vārdu. / Sast. autoru kolektīvs; 1. sējums A–M. – Rīgā: Liesma, 1979. – 699 lpp.; 2. sējums N–Ž. – Rīgā: Avots, 1981. – 755. lpp.
- ^b 2. izd.: 1. sējums A–M – [Rīga]: SIA "Univers" [199?]. – 699 lpp.; 2 sējums N–Ž (bez ģeogrāfisko nosaukumu saraksta) – Rīga: Avots, 1996. – 714 lpp.
- 8.^a Latviešu-krievu vārdnīca. / Sast. A. Plēsuma, E. Slavinska. Rīgā: Avots, 1993 (1994). – 320 lpp. (tajā pašā iesējumā arī: Krievu-latviešu vārdnīca. / Sast. A. Plēsuma, E. Slavinska. Rīgā: Avots, 1993 (1994). – 268 lpp.)
- ^b 2. izd. – Rīga: Avots, 1997. – 313 un 261 lpp.
- ^c 3. papild. un pārstr. izd. (Sast. A. Plēsuma, E. Duhova (E. Slavinska), J. Saveljeva, M. Ķirīte) – Rīga: Avots, 2000. – 749 lpp.
9. Latviešu-krievu vārdnīca. Ap 10000 vārdu. / Sastādījusi B. Ceplīte. Rīga: Avots, 1998. – 736 lpp.